

Gebruik en functies van de werkwoorden van propositionele attitude in het Spaans

Relaas van een lopend onderzoek

Na twee afleveringen te hebben rondgetrokken in het dorre Spaanse binnenland (zie Romaneske 2006, 1 & 2) heeft uw reporter zich klaargemaakt voor een eerder metaforische reis door de Spaanse online corpora, met speciale aandacht voor de werkwoorden die “opinie” inleiden. Het is een uitgelezen moment om zijn doctoraatsonderzoek voor te stellen in een ontspannen zondagnamiddagsfeertje. Geen zware grammatica’s maar een koffie met een koekje. Waar mogelijk worden ook Nederlandstalige voorbeelden gebruikt, gezien een groot deel van de analyse niet taalgebonden is.

Vaak blijkt een onderzoeksobject dat op het eerste gezicht erg duidelijk is achteraf moeilijk af te lijnen en te definiëren. Het oorspronkelijke opzet van ons onderzoek lijkt vrij simpel: we zoeken werkwoorden zoals *creer*, *pensar* en *opinar*, *geloven*, *denken*, *menen*. Onze intuïtie zegt ons dat deze werkwoorden allemaal gebruikt kunnen worden om opinie weer te geven. Maar deze werkwoorden leiden niet alleen opinie in. En zo wordt zelfs de zoektocht naar een naam voor deze groep werkwoorden een reis doorheen eeuwenoude filosofische, taalkundige en zelfs religieuze discussies.

Sinds Bertrand Russell de term introduceerde is propositionele attitude niet meer weg te denken uit filosofie en taalkunde. Die attitudes kunnen naast geloof ook vrees, hoop, wens, beschouwing enz. zijn. Eigenlijk kunnen de meeste werkwoorden die in hun prototypische constructie een humaan onderwerp en een voorwerp in de vorm van een complementzin hebben, beschouwd worden als werkwoorden van propositionele attitude. Dat is een hele groep en alleszins te groot om in detail te onderzoeken. Sommige taalkundigen reduceren de definitie van propositionele attitude tot het uitdrukken van onzekerheid. Hiertoe behoren de werkwoorden *denken*, *geloven*, *menen*, *veronderstellen* enz., werkwoorden die het continuüm vullen tussen weten (de positieve pool) en niet weten (spijtig genoeg bestaat hier geen werkwoord voor in het Nederlands, *ignorar* in het Spaans), de negatieve pool. Deze benadering komt het best overeen met de werkwoorden die we willen beschrijven, en daarom zullen we de term werkwoorden van propositionele attitude blijven gebruiken hoewel onze selectie op andere criteria is gebaseerd. Wij onderscheiden *estimar*, *juzgar*, *considerar*, *opinar*, *sospechar*, *suponer*, *pensar*, *creer*, *presumir*, *entender*, *calcular*, *encontrar*, niet op basis van de genoemde onzekerheid, maar omdat deze werkwoorden voorkomen in de eerste persoon enkelvoud van het heden als een soort performatieve werkwoorden die een speech act van opinie inleiden, en kunnen weggelaten worden zonder aan de propositionele inhoud van de zin te raken. De alternatieve termen “werkwoorden van cognitie” of “van mentale toestand” zijn ook niet ideaal omdat ze ook factieve werkwoorden als *weten* inhouden.

De werkwoorden van propositionele attitude komen dus in hoofdzaak voor met een complementzin ingeleid door *que*. We zullen ons concentreren op deze constructie, hoewel vele werkwoorden een waaier aan constructies bezitten. Denken we voor *creer* maar aan: *creer la mentira* (constructie met een presuppositioneel object), *creerte* (met een humaan object), *creer saber* (met een infinitief), *creerlo posible* (met een secundaire predicatie), *creer* (absolute constructie zonder complementen), *creer en sus posibilidades* (met een prepositioneel object).

Geloven is het werkwoord bij uitstek dat gebruikt wordt door de filosofen voor hun oeverloze discussies over Oedipus, Superman of Orcutt. Er wordt in de voorbeelden echter altijd een derde persoon enkelvoud gebruikt als onderwerp van geloven. Zonder in te gaan op wat nu juist het object van een propositionele attitude is, kunnen we toch stellen dat er van "attitude" weinig sprake is in de eerste persoon enkelvoud presens "ik geloof dat ...". Je kunt je zelfs afvragen of dit type werkwoorden in eerste persoon zich als werkwoorden gedragen, aangezien ze geen mentale toestand of cognitief proces beschrijven. Austin was de eerste die opmerkte dat zinnen niet alleen een toestand beschrijven die als waar of niet waar kan beschouwd worden, juist aan de hand van performatieve werkwoordsvormen. Hij merkte op dat er buiten statements over feiten allerlei *speech acts* bestaan, zoals beloftes, raadgevingen, verontschuldigen. Of ook opinie.

Om een opinie uit te drukken heb je eerst en vooral geen werkwoord nodig. Als iemand zegt: "Charlotte is het mooiste meisje van de hele wereld", dan interpreteert iedereen dat als een persoonlijk statement van die persoon, een persoonlijke mening, en dat is niet noodzakelijk een algemene waarheid waarmee de toehoorders akkoord zouden kunnen gaan. Opinie is een pragmatisch fenomeen, een *speech act*. De context moet uitmaken of een affirmatieve zin nu wel een beschrijving, dan wel een mening, een belofte etc. is. Sommige semantische elementen, zoals subjectieve adjectieven, superlatieven enz. kunnen de interpretatie helpen, maar uiteindelijk is het toch de context die moet duidelijk maken wat de intentie van de spreker is, of Charlotte officieel het mooiste meisje ter wereld is, of alleen in de ogen van de spreker. "Cannavaro is de beste voetballer ter wereld" is een uitspraak die ook als een algemene waarheid beschouwd kan worden, nu deze officieel door France Football is verkozen tot beste speler. Daarom kan een mening ook worden ingeleid, door middel van een werkwoord (ik denk dat, ik geloof dat), of door een andere uitdrukking die opinie inleidt, zoals *volgens mij*; *naar mijn mening*, etc. Deze elementen kunnen dus beschouwd worden als semantische realisaties van een grotendeels pragmatisch fenomeen. Ze drukken zelf geen mening uit en staan buiten de propositie, ze duiden alleen aan dat de propositie een opinie is. In die zin drukken ze ook geen propositionele attitude uit in de eerste persoon enkelvoud van het presens. Als geloof een propositionele attitude is (Searle is het daar niet mee eens), en opinie een vorm van geloof (dit is een stuk problematischer), dan is die attitude al aanwezig in de propositie die wordt voorafgegaan door de inleidende uitdrukking van opinie. Dit is het grote verschil met andere werkwoorden van propositionele attitude zoals *vrezen* enz. In de eerste persoon kan je de inleidende uitdrukking van opinie weglaten zonder aan de propositionele inhoud te raken, maar als je "ik vrees dat" weglaat, dan druk je geen angst meer uit.

Er wordt vaak gezegd dat de eerste persoon enkelvoud van *creer* (en van *to think* in het Engels enz.) epistemische modaliteit uitdrukt. De spreker zou dan via uitdrukkingen als "ik denk dat ..." de waarheidswaarde van de propositie evalueren, en drukt in meer of mindere

mate zijn onzekerheid uit. Voor het Spaans hebben de werkwoorden *creer* en *suponer* zeker zo'n modalizatie ondergaan en kunnen ze dus onzekerheid uitdrukken, maar dat is zeker niet altijd het geval. Onder modale gebruiken plaatsen we trouwens ook de intersubjectieve, zoals "ik denk dat ik even een dutje ga doen". Het modaal gebruik van deze werkwoorden biedt geen oplossing voor de eerste persoon van *considerar*, *opinar*, enz. – waar geen modalizatie optreedt –, wat een globale visie van deze werkwoorden in de weg staat. En Charlotte zou het niet leuk vinden mocht de spreker aangeven dat hij niet zeker is dat zij het mooiste meisje van de hele wereld is. Dat is ook niet zijn bedoeling. De inleidende uitdrukking van opinie is niet gelijk aan epistemische modaliteit. Dit kan ook afgeleid worden uit het verschillende syntactische gedrag dat de twee betekenissen vertonen.

In de eerste plaats kunnen de werkwoorden van propositionele attitude wanneer ze opinie inleiden, worden gecombineerd met bijwoordelijke uitdrukkingen zoals *persoonlijk*, *eerlijk gezegd* enz. (*personalmente*, *sinceramente* enz. in het Spaans). Bij modaal gebruik kan dat niet. Bovendien kan daar ook het persoonlijk voornaamwoord *yo* (ik) nooit vermeld worden, terwijl dit juist belangrijk is bij opinie om aan te geven dat het standpunt louter persoonlijk is en dat andere personen er dus een andere mening op kunnen nahouden. Bij modale gebruiken vind je natuurlijk ook minder evaluatieve adjectieven en andere lexicale uitingen van subjectiviteit. Ook de propositionele inhoud verschilt dus tussen het modale gebruik en argumentatieve gebruik (waar het werkwoord een mening inleidt).

Ons voorstel voor een argumentatieve en modale betekenis staat in contrast met de conservatieve visie dat de complementzin zich als een normaal (zoals in: nominaal) complement van het werkwoord gedraagt, waarbij het werkwoord een cognitieve/mentale handeling/staat uitdrukt. Vandaag de dag neemt men aan dat verschillende structuren niet exact dezelfde betekenis kunnen hebben, maar toch is zo'n "representatieve" betekenis voor onze werkwoorden niet irrelevant. In sommige gevallen grenst de betekenis van het werkwoord met complementzin immers aan de normale, transitieve betekenis: geloof voor geloven, gedachte voor denken, enz. Een goed voorbeeld hiervan zijn de imperatieven (*Piensa que sólo tienes una oportunidad*: Bedenk dat je maar één kans hebt) Op *opinar* na kunnen alle genoemde werkwoorden trouwens relatief gemakkelijk met een nominaal object geconstrueerd worden (in het Nederlands is dat voor denken niet het geval, daarom "bedenken" in de vertaling). In de eerste persoon enkelvoud presens is het moeilijker om een context te vinden, maar toch is de representatieve betekenis, naast de argumentatieve en modale die we al hebben onderscheiden, niet onmogelijk. Een voorbeeld: "Ik geloof wel dat je dat niet met opzet hebt gedaan, maar je had me op zijn minst toch kunnen waarschuwen". Als ze representatief worden gebruikt zijn de werkwoorden van propositionele attitude ook niet meer onderling verwisselbaar (in het voorbeeld kan je *ik geloof* niet vervangen door *ik meen* of *ik denk*).

Buiten de performatieve vormen van de werkwoorden van propositionele attitude is de situatie anders: in de derde persoon kan je deze niet zomaar weglaten. Men is ook sneller geneigd om te stellen dat het werkwoord hier wél een mentale toestand weergeeft. Het tegenovergestelde beweren Nuyts en Verhagen dan weer, die de hele constructie met een complementzin respectievelijk als een vorm van evidentialiteit of intersubjectiviteit beschouwen. De waarheid ligt ergens in het midden en is ook afhankelijk van het type corpus dat wordt gebruikt (geschreven vs. mondeling, argumentatieve teksten vs. literatuur etc. – wij gebruiken een mengeling, het CREA). Feit is dat deze werkwoorden niet altijd argumenten

inleiden, en dus ook niet altijd kunnen worden vervangen door “volgens hem” of “naar zijn mening”. De semantische reductie (alleen de epistemische relatie tussen propositie en conceptualizator wordt behouden) van het werkwoord in argumentationeel gebruik is dus niet algemeen. Vergelijk “Bram denkt dat Charlotte het mooiste meisje ter wereld is” met volgende context (van de filosoof Urmson): “Smith, who has discovered that there has been a sudden railway stoppage, sees Jones making his habitual morning dash to the station, and says ‘Jones believes that the trains are working’.” In dit geval kan men *Jones believes* moeilijker vervangen door *According to Jones*. Jones heeft die veronderstelling trouwens nooit aan de spreker kenbaar gemaakt. *The trains are working* is ook geen argument waar je het mee eens kan zijn of niet. De verteller beschrijft hier het gedrag van Jones. Deze interpretatie noemen we ook representationeel. Ons corpusonderzoek heeft duidelijk gemaakt dat dit representationele gebruik vooral in het verleden voorkomt, en dat vooral in de derde persoon presens ook argumentationele interpretaties mogelijk zijn. Ook hier hebben we syntactische en conceptuele kenmerken vastgesteld voor beide gebruiken. Bij argumentationeel gebruik ga je buiten de complementzin nooit andere complementen zoals bijwoordelijke bepalingen tegenkomen (in “Hij dacht bitter dat dit het einde was” leidt *denken* geen mening in maar is het eerder een – representationeel gebruikt – *verbum dicendi*). De focus ligt ook anders. Bij een representationele interpretatie wil de spreker iets vertellen over het onderwerp van denken, geloven etc., terwijl de aandacht bij argumentationele interpretaties naar het argument gaat. Dit argument wordt door de spreker gepresenteerd als een opinie, net zoals in de eerste persoon. Je kan niet zomaar van een *reported speech act* spreken, want de spreker doet meer dan gewoon de opinie van een derde persoon weergeven, hij gebruikt die opinie in zijn eigen argumentatie, en zo blijft opinie zelfs als het niet om die van de spreker gaat een pragmatisch fenomeen.

Om af te sluiten kunnen we stellen dat de drie gebruiken van de werkwoorden van propositionele attitude die we hebben geïdentificeerd overeenkomen met verschillende functies van taal in het algemeen: beschrijven, argumenteren, onzekerheid uitdrukken.

Bram De Saeger